

riyatı da toplamaktadır. Koleksiyonlardaki nâvide olmayan yayınların tamamı okuyucuya ödünç verilmektedir. Kütüphanenin birkaç büyük okuma salonunun yanında ayrıca tiyatro-sinema ve mikrofilm salonları, yazma eserlerle periyodiklere ayrılmış özel odaları ve iyi donanmış bir mikrofilm laboratuvarı bulunmaktadır. Kütüphanenin bibliyografya servisi biri monografiler, diğeri periyodikler için olmak üzere iki ayrı neşriyat yapar. 1984 yılını da ihtiva etmek üzere 1985'te basılan Suriye millî bibliyografyası, milletlerarası Dewey Onlu Tasnif-Sistemi'ne göre hazırlanmış olup her monografinin başlığını, yazar veya nâşirinin adını, konusunu ve baskı yeri ile tarihini vermektedir. 1986'dan bu yana da (Suriye'de basılan süreli yayınların bibliyografyası) çıkmaktadır.

Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'deki yazmalarla ilgili ilk katalog Yûsuf el-Uş tarafından hazırlanmış (1947) ve tarih kitaplarıyla ilgili bu katalogu daha sonraki yıllarda diğerleri takip etmiştir. *Fihrisü maḥḫûḫâti Dâri'l-kütübi'z-Zâhiriyye* ana başlığıyla yayımlanan belli başlı kataloglar, ilgili oldukları dalları gösteren alt başlıkları ile şunlardır: *‘Ulûmü'l-Kur’ân* (1962, haz. İzzet Hasan); *el-Fıkhü's-Şâfi'î* (1963, haz. Abdülganî ed-Dakr); *eş-Şi'r* (1964, haz. İzzet Hasan); *eṭ-Ṭib ve's-şaydele* (1969, haz. Sâmî Halef Hamârne); *‘İlmü'l-hey'e ve mülḫakâtüh* (1969, haz. İbrâhim el-Hürî); *el-Munteḫab min maḥḫûḫâti'l-ḥadîs* (1970, haz. M. Nâsirüddin el-Elbânî); *el-Felsefe ve'l-manḫık ve âdâbü'l-baḥş* (1970, haz. Abdülhamîd Hasan); *el-Coğrâfiyâ ve mülḫakâtühâ* (1970, haz. İbrâhim el-Hürî); *er-Riyâziyyât* (1973, haz. M. Salâh el-Âidî); *eṭ-Târîḫ ve mülḫakâtüh* (I-II, 1393/1973, haz. Hâlid er-Reyyân); *‘Ulûmü'l-luğâti'l-‘Arabiyye: en-Naḫv* (1973, haz. Esmâ el-Hımsî); *‘Ulûmü'l-luğâti'l-‘Arabiyye: el-Luğâ - el-Belâğâ - el-‘Arûz-eş-Şarf* (1393/1973, haz. Esmâ el-Hımsî); *eṭ-Taşavvuf* (I-II, 1398/1978, haz. Riyâz el-Mâlih); *el-‘Ulûm ve'l-fünûnü'l-muḫtelife inde'l-‘Arab* (1400/1980, haz. Mustafa Saîd es-Sabbâğ); *el-Fıkhü'l-Ḥaneffî* (I-II, 1401/1980-1981, haz. M. Mutî el-Hâfiz); *eṭ-Ṭib ve's-şaydele* (I-II, 1401/1981, haz. Salâh Muhammed el-Hayemî); *el-Edeb* (I-II, 1402/1982, haz. Riyâz Abdülhamîd Murad); *‘Ulûmü'l-Kur’âni'l-Kerîm* (1983, haz. Salâh Muhammed el-Hayemî); *el-Mecâmîc* (I-II, 1984-1986, haz. Yâsîn Muhammed es-Sevâs). Ayrıca *el-Fihrisü'l-‘âm li-maḥḫûḫâti Dâri'l-kü-*

tübi'z-Zâhiriyye (1987, haz. Salâh Muhammed el-Hayemî) adıyla bir de genel katalog hazırlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nuaymî, *ed-Dâris ft târḫi'l-medâris*, Dimaşk 1988, s. 348-359; Ph. Di Tirâzi, *Ḥazâ'inü'l-kütübi'l-‘Arabiyye fi'l-ḥâfıkayn*, Beyrut 1947, I, 130-137; Esmâ el-Hımsî, *el-Medresetü'z-Zâhiriyye: Dârü'l-kütübi'l-vaḫaniyye*, Dimaşk 1387/1967, s. 9, 10, 14, 19, 21, 35, 36, 64-65, 66-67, 68; C. Zeydan, *Âdâb*, II, 478-481; Muhammed Kürd Ali, *Ḥıtaṭü's-Şâm*, Dimaşk 1403/1983, III, 199-202; E. C. Filstrup, "The Syrian National Library", *International Associations of Oriental Librarians*, Michigan 1986, s. 18-19; Abdülattîf es-Süfi, *Lemeḫât min târḫi'l-kitâb ve'l-mektebât*, Dimaşk 1987, s. 339-348; İzzeddin et-Tenühî, "Ḥafiletü Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye", *MMİAdm*, XV/9-10 (1937), s. 379-387; Yûsuf el-Uş, "et-Tanzimâtü'l-cedîde li-Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye", a.e., s. 391-393; Ahmed el-Cündî, "Dârü'l-kütübi'l-vaḫaniyye'z-Zâhiriyye fi Dimaşk", *el-Mecelletü'l-‘Arabiyye*, IV/8, Riyad 1980, s. 106-107. TÂLIB YÂZICI

DÂRÜ'İ-MAHFUZÂTÎ'İ-UMÜMİYYE

(دارالمحفوظات العمومية)

Mısır devlet arşivi.

XVI. yüzyılın başından günümüze kadar Mısır hükümetlerinin idarî arşiv malzemelerini ihtiva eder. Bu arşiv önce Kahire Kalesi'nde Defterhâne denilen özel binada, daha sonra bir bölümü Âbidîn Sarayı'nın bazı binalarında muhafaza edildi. Mısır'ın 1517'de Osmanlılar tarafından fethinden itibaren Mısır eyaletinin ve divanının belge, kayıt, defter ve sicillerini saklayan ve XIX. yüzyıl başlarında Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve halefleri devirlerinde muhtar bir vilâyet hüviyetini kazanan Mısır'ın devlet kuruluşlarının ve taşra teşkilâtının arşiv malzemelerini bünyesinde toplayan bir müessese idi. XIX ve XX. yüzyıl boyunca Mısır bürokrasisinde oluşan evrakın önemli bölümü Kahire'de Âbidîn Sarayı'nda konurdu.

Osmanlı fethinden itibaren Kahire Kalesi'nde Mısır eyalet arşivinin muhafaza edildiği bir defterhâne teşekkül etmiş ve buraya eyaletin arazi kayıt defterleri, ocakların tayin ve maaş sicilleri, resmî yazışmalar, İstanbul'dan gelen emirler, fermanlar, beratlar, Mısır valilerinin emirleri, malları müsâdere edilen görevlilerin evrakı konulmuştu. Ayrıca Defterhâne'ye Memlûkler dönemine ait az sayıda belge ve sicil de intikal etmişti. Ancak bunların tamamı bugüne ulaşmadı. Defterhâne 1235 (1820) yılında büyük bir yangın geçirdi ve birçok malzeme yok

oldu. Osmanlı ferman ve emirlerini ihtiva eden defterlerin önemli bir kısmı da bu yangından etkilendi. Yangından kurtarılabilen malzemeleri toplayıp Mısır arşivini yeniden düzenlemek için Mehmed Ali Paşa tarafından kalede yeni bir defterhâne binası yaptırıldı. Binanın inşası Zilkade 1244'te (Mayıs 1829) bitirildi. Tek katlı, kesme taştan kırk bir depoyu ihtiva eden, sağlam duvarları, iç avluya bakan pencereleriyle yeni defterhâne tehlikelere karşı muhkem bir bina olarak inşa edilmişti. Kapısındaki 1244 tarihli kitabesinin bir beytinde, "Mısır defterlerinin hıfzı için yaptırdı / İşte bak böyle metin nâdire defterhâne" ibaresi yer alır. Defterhâne'nin eski bir mezarlığı yerinde veya Baybars'ın inşa ettirdiği dârüladî mahallinde yaptırıldığı rivayet edilir.

İdarî yazışmalarda, diğer dairelerdeki ve taşradaki arşiv servislerinden ayrılmak maksadıyla burası için Defterhâne-i Umümiyye adı kullanıldı. Yeni Defterhâne'nin idaresi, Hoca Hannâ tarafından hazırlanan 19 Ocak 1830 tarihli ilk nizamnâmesine göre (*el-Vekâyi' u'l-Mısrıyye*, 17 Şâban 1245/11 Şubat 1830) bir emine verildi. İlk emin Râgîb Efendi oldu. Onun emrinde bir başkâtip ve altı kısım şefi ile çeşitli memurlar görevlendirildi; bütün personel 100 kişi civarındaydı. Bu altı kısım Aşağı Mısır, Orta Mısır, Yukarı Mısır, devletin idarî kısmı, kabul, tevzi ve tasnif kısmı, personel ve muhasebe bölümlerinden oluşuyordu. Hariciye Nezâreti dışında bütün nezâretler yazışmalarını arşiv idaresine teslim etmekle yükümlüydüler. Ayrıca taşra yönetimleri de arşivlerini belli bir süre sonra Defterhâne'ye gönderdi. Mehmed Ali Paşa'nın arşiv reformu sıkı bir merkezileşme politikası güttü.

Daha sonraki yıllarda Defterhâne-i Mısrıyye ve Dârü'l-mahfuzâtî'î-Mısrıyye de denilen Mısır arşivi önce Dahiliye Nezâreti'ne, ardından Maliye Nezâreti'ne bağlandı (17 Nisan 1905). Tapu kadastro, nüfus, askere alma kayıtları, Mısır halkının bütün doğum ve ölüm sicilleri burada saklandı.

7 Zilhicce 1262'de (26 Kasım 1846) arşiv idaresinin bağlanacağı esasları ortaya koyan ayrıntılı bir kanun çıkarıldı. Bu kanun Defterhâne-i Umümiyye'de devamlı saklanacak belgeler ve kayıtlarla değişen süreler sonunda ayıklanacak olanlar hakkında hükümler getirdi. Sürekli muhafaza edilecekler Mısır valilerinin emirleri, nizamnâme ve kanunlar,

DÂRÜ'L-MAHFUZÂT'I-UMÜMİYYE

senedat mecbuzları, ab'âdiyye senetleri (işlemek mecburiyetiyle verilen vergiden muaf topraklar), şü'ûtnâmeler, antlaşmalar, emlak-ı mirî hüccetleri, valinin mühürünü taşıyan kadastro planları, kadastro defterleri idi.

Ancak merkezî arşiv sistemi sebebiyle belge yığınları giderek endişe verici tarzda arttı. Mahallî idareler, işlemi bitmiş kayıt ve dosyaları Defterhâne'ye yolladılar. 1889'da Arşiv Komisyonu'nun kararına uygun olarak bir tasfiye yapıldı. Belgelerin artması yine sürdüğünden Defterhâne tıkanma noktasına geldi. 1927'de bazı malzemeler, kalede eski darp-hânenin yerindeki sekiz depoya taşındı ve ayıklamalar yapıldı. Âbidin Sarayı'nın bazı bölümleri de arşive tahsis edildi.

Osmanlı idaresindeki Mısır'dan günümüze intikal eden arşiv malzemesi, türleri bakımından defterler (defâtir) ve müstakil belgeler (evrak) olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Mısır arşivlerinde muhtelif depolarda dağılmış ve oldukça önemli kayıplara uğramış olan Türkçe belgeler, Mart 1926'dan itibaren Fransız Türkologu Jean Deny tarafından bir depoda toplanmış, tasnif ve katalogu yapılmış, envanteri bir büyük cilt halinde basılmıştır (*Sommaire des archives turques du Caire*, Caire 1930). 1294 (1877) yılına kadar olan rüznâmeler Türkçe bölümündedir. Mehmed Ali Paşa dönemine ait bazı askerî maaş defterleri ise mevcut değildir.

Mısır'ın Avrupa devletleriyle olan yoğun siyasi ve ekonomik münasebetleri sebebiyle arşivde Türkçe ve Arapça dışında Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Almanca belgeler bulunmaktadır. Özellikle XX. yüzyılda Avrupa'nın önemli arşivlerindeki Mısır'la ilgili malzemelerin kopyaları temin edilerek arşivin zenginleştirilmesine ve tamamlanmasına çalışılmıştır. Dârü'l-mahfuzât'ta ayrıca planlar, resimler, fotoğraflar gibi farklı malzemeler de vardır. Mısır'la ilgili olup kaybolmuş veya tahribe uğramış İstanbul'dan gönderilen emir ve fermanları, Başbakanlık Arşivi'ndeki *Mühimme Defterleri*'nde ve *Mühimme-i Mısır* (1119-1333/1707-1915) defter serilerinde bulmak mümkündür.

Mısır Meliki Fuâd zamanında Avrupalı tarihçilere Mısır tarihi yazdırılırken Mısır arşivlerinden de geniş ölçüde faydalanılmış, Mısır valilerine gönderilen fermanlar yayımlanmıştır.

23 Temmuz 1952 isyanından ve Mısır'da rejim değişikliğinden sonra 1954 yılında bir kanun çıkarılarak Dârü'l-vesâik-

iki't-târîhiyyeti'l-kavmiyye kuruldu. Dârü'l-mahfuzât'i-umümiyye ve el-Vesâik fi'l-vatani'l-Arabiyye buraya devredilip çeşitli dillerdeki belgeler de ilâve edildi. Önemli belge gruplarını vali divanının belgeleri, vesâik-i hâssa (1965'ten sonra Dârü'l-vesâik'ten nakledilen yeni belgeler), Hicaz ve Basra'ya gönderilen vesâik-i hassa, emîrû'l-haclıkla ilgili belgeler, XIX. yüzyılda divan hükümleri belgeleri, fermanlar ve emirler, Arabî (Urâbî) isyanı belgeleri, siciller, 1882'de İskenderiye'nin işgali hakkında takrirler, Fransa'nın Mısır'ı işgali belgeleri, Süveyş Kanalı belgeleri, Ezher belgeleri, Memlük ve Osmanlı emîrleri ve sultanları belgeleri ve önemli şahsiyetlerin yazıları oluşturmaktadır.

Hanefî ve Mâlikî kadılarının mahkeme kayıtlarını ihtiva eden sicilleri el-Mahkeme li'l-ahvâlî's-şahsiyye'de korunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Hayret Efendi es-Sivâsî, *İnşâ-i Hayret Efendi*, Bulak 1241/1825 (1820 yangınından sonra hazırlanan Osmanlı belgelerini ve hüküm kayıtlarını içerir); *el-Vekâyi'u'l-Mısrîyye*, Kahire 17 Şâban 1245/11 Şubat 1830; Talamas Bey, *Recueil de la correspondance de Mohamed Ali, Khédive d'Egypte*, Caire 1913; J. Deny, *Sommaire des archives turques du Caire*, Caire 1930; *Mecmû'atü'l-fermânâtî's-şâhâniyye, eş-şâdira ilâ vülâti Mısr ve hîdîvî-hâ* (nşr. Haim Nahoum), Kahire 1933; *Recueil de Firmans impériaux ottomans adressés aux valis et khédives d'Egypte, 1006 H-1322 H. (1597-1904)*, Caire 1934; Muhammed Ahmed Hüseyin, *Archives, A Study on Historical Documents*, Caire 1954, s. 58-103; Salim Abud el-Âlûsî — Muhammed Mahecüb Mâlik, *el-Arşif, Bağdad 1399/1979*, s. 37-38; Muhammed Seyyid Mahmûd, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 13-14; S. J. Shaw, "Cairo's Archives and the History of Ottoman Egypt", *Report on Current Research*, Spring 1956, s. 59-72; a.m.f., "Dâr al-Mahfuzât al-'Umümiyya", *El² (Fr.)*, II, 131.

ATILLA ÇETİN

DÂRÜDDARP

(bk. DARPHÂNE).

DÂRÜLACEZE

(دارالمرجه)

Kimsesiz çocukları, yaşlı ve muhtaçları barındırmak amacıyla 1896'da İstanbul'da açılan bir hayır kurumu.

Dilencilikle mücadele yolunda atılmış önemli bir adım olan Dârülaceze'nin gerçek bânisi Sultan II. Abdülhamid'dir. Abdülhamid, 8 Şâban 1307 (30 Mart 1890)

tarihli bir irade ile sokaklarda dilenmekte olan kimsesiz çocukları, sakat erkek ve kadınları hem dilenme zilletinden kurtarmak, hem de eğitim ve bakımlarını sağlamak üzere bir yer ayrılmasını, bu hususta alınacak tedbirlerin ve yapılacak projelerin en kısa zamanda kendisine bildirilmesini istedi. Hükümetin konu ile ilgili çalışmalarını devam ederken Abdülhamid, doğum günü olan 16 Şâban 1307 (7 Nisan 1890) tarihinde çıkardığı ikinci bir iradede kurulacak müessesenin adının "dârü'l-aceze" olacağını bildirdi. 22 Şâban 1307 (13 Nisan 1890) tarihli bir resmî tebliğ yayımlanarak padişahın iradesiyle bir dârülacezenin kurulacağı ilân edildi. Konu Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde müzakere edilerek karara bağlandı. Buna göre çalışmaya muktedir oldukları halde dilencilik meslek edinenler memleketlerine gönderilecek, sakat ve kimsesizler için bir dârülaceze inşa edilecekti. Buraya alınacak kişilerde din ve milliyet farkı gözetilmeyecekti. Kimsesiz ve sakat oldukları halde dârülaceze başvurmayıp dilenmekte ısrar edenler ise hapis cezası ile cezalandırılacaktı. Ülkenin diğer büyük şehirlerinde de acezehâneler kurulacak ve Dârülaceze Nizamnâmesi oralarda da uygulanacaktı. Ayrıca dârülacezenin yerini belirleyip inşaatını yapmak üzere patrikhâne ve hahamhâne temsilcileri-

Dârülaceze'nin isim levhası ile bazı binalarının dıştan görünüşü - Okmeydanı / İstanbul

